

EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYA

Abdunazarov Lutfullo Mamanovich, Bo`ronov Sherzod Sharofiddin o'g'li

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası dotsenti

Qo`qon DPI Aniq va tabiiy fanlar fakulteti tyutori

Anotatsiya

Ushbu maqolada o`sb kelayotgan yosh avlodning ongida ekologik ta`lim va tarbiyaning muhim o`rin egallashi, hamda ularni shakllantirishda zaruriy bilimlar keltirib o`tilgan. Unda ekologik ta`lim tarbiya nimalarni o`z ichiga olishi, qanday masalalar borligi ko`rib chiqilgan. Shu bilan birgalikda ekologik ta`lim tarbiyaning vazilalariga ham to`xtalib o`tishni lozim topdik.

Kalit so`zlar: talabalar, ekologik ta`lim va tarbiyani shakllantirish, tabiat muxofazasi, ekologik madaniyatni tarbiyalash, ekologik xavfsizlik.

ECOLOGICAL EDUCATION AND UPBRINGING

Abdunazarov Lutfullo Mamanovich, Bo`ronov Sherzod Sharofiddin o'g'li

Associate Professor of the Department of Geography and Fundamentals of

Economic Knowledge

Tutor of the Faculty of Exact and Natural Sciences, Kokand State Pedagogical

Institute

Annotation

In this article, the important place of environmental education and upbringing in the minds of the growing young generation, as well as the necessary knowledge in their formation, is mentioned. In it, what environmental education includes and what issues there are are considered. At the same time, we found it necessary to dwell on the importance of ecological education.

Key words: students, formation of ecological education and training, nature protection, education of ecological culture, ecological safety.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ

Абдуназаров Лутфулло Маманович, Бўронов Шерзод Шарофиддин угли

Доцент кафедры географии и основ экономических знаний

Аннотация

В данной статье отмечается важное место экологического образования и воспитания в сознании подрастающего молодого поколения, а также необходимых знаний при их формировании. В ней рассматривается, что включает в себя экологическое образование и какие вопросы в нем есть. В то же время мы сочли необходимым остановиться на важности экологического образования.

Ключевые слова: студенты, формирование экологического образования и воспитания, охрана природы, воспитание экологической культуры, экологическая безопасность.

Kirish.

Bugungi kunda hukumatimiz tomonidan har bir sohada chuququr islohotlar o'tkazilmoqda. Ana shunday sohalardan bir bo'lgan ekologik sohada ham muhim qonun, qaror, farmonlar ishlab chiqilib amalga joriy etilmoqda. Albatta bu qonunlarning bosh tamoyili Konstitutsiyamiz hisoblanadi. Konstitutsiyada O'zbekiston ekologik taraqqiyot strategiyasining asosiy qoidalari, ekologik va aholining ekologik xavfsizligiga doir talablar belgilangan bo'lib, ushbu siyosiy-huquqiy hujjat mamlakatimizda atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha eng muhim va asosiy qoidalarni belgilab beradi.

Shu jumaladan ekologik ta'lim va ekologik toza muhit borasida ham ko'plab ishlar qilinmoqda ular amaliyotda ham o'zining natijasini bermoqda. Jumladan bu sohaga hukumat darajasida e'tibor berilmoqda. 2023-yil 30-aprelda bo'lib o'tadigan umumxalq referendumida konstitutsiyaga kiritilayotgan o'zgarishlardan biri ham axolimiz va kelajak avlod uchun qulay va ekologik toza hududni saqlab qolish konstitutsiyaviy kafolatlari yaratilmoqda.

O'tmishda atrof-muhitga e'tiborsiz munosabatda bo'lish, tabiiy resurslardan me'yoridan ortiq foydalanish va ekologik talablarni mensimaslik Orol dengizining qurishi, cho'llanish, yer va suv resurslarining tanazzuli, o'simlik va hayvonot dunyosi genofondining yomonlashuvi, biologik xilma-xillikning qisqarishi, ko'p miqdordagi sanoat, maishiy va boshqa chiqindilarning hosil bo'lishi kabi qator global va mintaqaviy ekologik muammolarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu muammolar iqlim o'zgarishi sodir bo'layotgan sharoitlarda yanada yaqqolroq va kuchliroq namoyon bo'lib, zamonaviy O'zbekiston uchun ham atrof-muhitni muhofaza qilish va uni sog'lomlashtirish masalalarini yanada dolzarb qilib qo'ydi.

1989-yili O'zbekistonda Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi va uning viloyat bo'linmalari tashkil etildi. 2008-yilda esa ekologik qonunchilikni takomillashtirish, jamoat birlashmalari va fuqarolarning ekologiya-salomatlik borasidagi faoliyatlarini jadallashtirish uchun «O'zbekiston ekologik harakati» tashkil etildi va unga bir qator muhim boshqaruv funksiyalari yuklatildi. 2012-yili BMTning GEF fondi tomonidan Urganch davlat universiteti qoshidagi Barqaror rivojlanish uchun ta'lim kafedrasini va Xorazm agro-konsultativ markazi – «KRASS»ga «Amaliy ekologiya»dan maxsus o'quv standartlari va majmualarini yaratish loyihasini qo'llab-quvvatlandi [1. 114-b]. Shu bilan birgalikda 2019-yil 24-yanvarda O'zbekiston ekologik partiyasi tashkil etildi. Bu partiyaning asosiy maqsadi barqaror rivojlanishga, ekologik xavfsizlikga erishish, hozirgi va kelajak avlod uchun tabiiy resurslarni saqlash va qulay atrof muhitni yaratishga yo'naltirilgan davlat siyosatini, ro'yobga chiqarishni ta'minlash, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslarni saqlash davlat jamiyat va mamlakatlar har bir fuqarosining vazifasi bo'lishiga erishishga ko'maklashishga qaratilgan.

Ekologik ta'lim va tarbiya to'g'risidagi dastlabki oddiy tushunchalar o'rta maktabda boshlanadi. Maktabda o'tiladigan nazariy ekologiya tabiiy fanlar asosida o'qitilib, o'quvchilari mehnat faoliyatiga tayyorlash, tashqi muhiti ehtiyotkorlik bilan muhofaza qiluvchilar qilib tarbiyalash ishiga yordam berishi kerak. Oliy ta'limda ekologiya ta'limi tabiat muhofazasi masalalarining ilmiy asoslari chuqur va har tomonlama o'rganishga, inson faoliyati natijasida biosferada ro'y

berayotgan hodisalarning sabab va qonuniyatlarini tahlil etish maqsadlariga qaratilgan. Shu bilan bir qatorda, u talabalarni maktablarda ekologiya asoslari va tabiat muhofazasi ta'limini o'qitishga tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Ekologik ta'lim va tarbiya quyidagi asosli bo'limlarni o'z ichiga oladi:

1. Talaba va o'quvchilarni tabiat go'zalliklarini sevish, ulardan estetik zavq oling ruhida tarbiyalash.

2. Jonli va jonsiz tabiatning rivojlanish qonuniyatlari, tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabatlar, shuningdek, inson xo'jalik faoliyatining tabiatga ta'siri oqibatlarini haqida bilim berish.

3. Talaba va o'quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalash. Tabiatni sevish, undan to'g'ri va ongli ravishda foydalana bilishni tarbiyalash ekologik tarbiya va madaniyatning asosi bo'lib, kishilarda tabiat oldida mas'uliyatni anglash malakasini hosil qiladi. Vatanni sevish, vatannarvarlik tabiatni sevishdan boshlanadi. Binobarin, o'quvchilarda tabiatga nisbatan haqiqiy muhabbat tuyg'usini hosil qilmay turib, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mumkin emas. Insonning tabiat quchog'ida bo'lishi uni ruhan tetiklashtirib, uning mehnat qobiliyatini va ijodiy faoliyatini oshiradi. Ekologik tarbiya quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi:

- ✚ kishilarga maxsus ekologik bilim va tarbiya berib, ularda bu sohada muayyan malaka hosil qilish;

- ✚ ekologik o'zgarishlarni oldindan ko'ra bilishini tarbiyalash;

- ✚ ekologik madaniyatni singdirish va tarbiyalash;

- ✚ kishilarni tabiat «in'omlari»dan to'g'ri foydalanish ruhida tarbiyalash.

Tabiatning normal xolati uchun fuqarolik mas'uliyatini to'la anglash — ekologik ta'lim va tarbiyaning ifodasidir. Tabiatni muhofaza qilish va ekologik tarbiya masalasi pedagogika va psixologiya masalalarning eng muhim tarkibiy qismidir. Kishilarda tabiat qonunlariga to'la rioya etish to'g'risida va bu sohada Vatan, xalq, davlat va kelajak avlod oldidagi burch tuyg'usi va mas'uliyat hissi hosil etilmasa, ularda to'la ekologik oing va tafakkur hosil bo'lmaydi. Ekologik oing va tafakkurga ega bo'lgan har bir kishi o'z mehnat faoliyatida tabiatga ta'sir

etish qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligini oldindan ko`rib, oingli ravishda ish tutadi. Tabiatning rivojlanish qonuniyatlarini bilmaslik, ekologiya bilimlaridan bexabarlik go`yo tabiatda «o`z-o`zidan boradigan» ekologik muvozanatning mavjudligi, qandaydir «yopiq ekologik tizim»ning borligi, tabiatning qaytadan tiklanishiga aralashmaslik to`g`risidagi tamoman zararli fikrlarning tug`ilishiga sabab bo`ladi.

Ekologik tarbiya-axloqiy tarbiyaning ajralmas qismidir. Kishilarda ekologik ong va tafakkurni, ekologik dunyoqarashni hosil qilish tabiatni dialektik tushunishga yordam beradi. Hamma bosqichlarda ekologik ta`lim va tarbiyani talab etilgan darajada amalga oshirish uchun bu vazifaning muhimligini va mas`uliyatini yaxshi bilgan yoshlarni tayyorlash zarur [2. 154-b].

Ekologik ta`lim-tarbiyaning asosiy vazifa va maqsadlari inson tabiat bilan va unda sodir bolayotgan voqeliklar bilan qiziqtirish, inson, tabiat o`rtasidagi muammolarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, yechish yo'llari, chora-tadbirlarini topish yetarli ekologik bilimlarga ega bo`lgan holda atrof-muhit muhofazasini amalga oshirishdir. Ekologik ta`lim-tarbiyaning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Jamiyat va tabiatning rivojlanish qonunlari; ular o`rtasidagi munosabatlarni chuqur o`rgatish va zamonaviy fikrlay oladigan shaxsni tayyorlash;

Ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirish va ishlab chiqarish kuchlarini yo`naltirishda turli tabiiy hududlarning ekologik holatini biladigan va kelajakning ekologik rejasini tuzadigan avlodni tarbiyalash;

Har bir inson, jamiyat va jamiyat ichidagi turli guruhlar, toifalar, sinflarning o`zlari yashab turgan tabiat, uning boyliklarini saqlashga xizmat qiladigan yoshlarni yetishtirish;

Jamiyat a`zolariga o`zlarining ijtimoiy, madaniy, diniy qarashlari va urf-odatlarini rivojlantirishda yashab turgan joy, vodiy, adirlar, tog`larning go`zalligi, ularning inson hayoti va salomatligidagi ahamiyatini tushuntirish, yosh avlodda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat uyg`otish ishlarini olib borish.

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishda bog'cha tarbiyachilari, maktab va o'quv yurtlari o'qituvchilari, turli o'yinlar, kinofilmlar orqali tabiiy va ijtimoiy fanlarni o'tishda o'zlari yashab turgan joydagi tabiiy voqelik va ekologik holatlarga bog'lab, ta'lim-tarbiya ishlarini olib borishi hamda darslar o'tishi kerak. Shunday ishlar amalga oshirilganda har bir bog'cha bolasi, maktab o'quvchisi va talabalar o'simlikning qurishi, qushning ucholmasligi, adir yoki to'qayning yonishi, suvning befoyda oqishiga befarq bo'lmaydi. Tabiat, uning jonzotlariga, o'zi ichadigan suvga nisbatan joni achishadi, ahvolni yaxshilash uchun ichki intilish tuyg'usi vujudga keladi. Bu esa insondagi yangi biologik kuchdir. Uning yangi aql-zakovatining inqilobi, ekologik ta'lim-tarbiyaning g'alabasi bo'ladi.

Ekologik ta'lim asosi inson, jamiyat a'zolarini tabiat va uning boyliklarini saqlash, tejamkorlik bilan foydalanishda to'g'ri va oqilona yo'l tutishi, amaliy ishlarni muhit muammolarini yechishga bag'ishlashi, shaxsning ekologik ta'limoti, tarbiyasi va madaniyatiga bogilqdir [3.410-b].

Atrof-muhitga g'amxo'rlik qilib, siz yosh avlodning axloqiy, ma'naviy, ijtimoiy va madaniy hayotini rivojlantirishning ajralmas qismi bo'lishingiz kerak. Rivojlangan mamlakatlarda elita institutlarining mezonlaridan biri ularga tarbiyaviy va o'quv muhitni yoshlikdanoq singdirib borilishidir. Bolalarning yoshligida kelajakda duch keladigan ekologik muammolar muammolari bilan tanishishi mumkin. Bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun, bu qarorlarni yanada tejamkor va atrof-muhitga do'stona munosabatda bo'lish, birinchi navbatda, tizimli ekologik ta'limni rivojlantirish zarurati asosiy o'rin egallaydi. Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak tabiatni seva bilishni, undan to'g'ri va ongli ravishda foydalana bilishni tarbiyalash ekologik tarbiya va ekologik madaniyatning asosi bo'lib, kishilarda tabiat oldida ma'suliyatning anglash hissiyatini hosil qiladi. Aytish mumkinki, inson aqliy faoliyatining oliy darajadagi bosqichilaridan biri bu ekologik tarbiyadir. Zero, inson o'zini anglashi va uning atrof muhitga bo'lgan munosabatini ijobiylashtirishi, yani kundalik xayotimizda tabiatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan har qanday hatti-harakati oqibatini avvaldan anglab yetishi va shunga yarasha faoliyat ko'rsatishi, tegishli

bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, har birimiz o‘zimizni tabiatning ajralmas bir bo‘lagi va uning xalokori ekanligimizni unutmasligimiz lozim. Shuning uchun ta’lim-tarbiyaning barcha bosqichlarida tinglovchi va tarbiyalanuvchilarni ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirib borish har birimizning tabiat oldidagi muqaddas burchimiz bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nigmatov A. N. Ekologiyaning nazariy asoslari: o‘quv qo‘llanma / A. Nigmatov; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013. – 268 b.
2. To‘xtayev A. S. Ekologiya. Pedagogika institutlarining talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. T., «O‘qituvchi», 1998. — 192 b.
3. Ahmadul Ergashev, Temur Ergashev. “Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish” “Yangi asr avlodi”, 2005-yil.
4. <https://uz.m.wikipedia.org>